

A kisebbségek jogai

Nyilatkozat az etnikulturális és nemzeti kisebbségekre,
valamint ôshonos lakosságokra vonatkozó liberális demokrata elvekrôl

(Végsô változat, 2000.09.16.)

Az alábbi Nyilatkozat szövegét egy berlini konferencián fogadták el 2000. szeptember 14-16. között. A Naumann Alapítvány által szervezett tanácskozáson 38 nemzeti és etnikulturális kisebbség, valamint ôshonos nép képviselôje és szakértôje vett részt Európából, Ázsiából, Afrikából, illetve Észak- és Dél-Amerikából. A konferenciát a liberális kisebbségi politika megújításának céljából rendezték, elôkészítésének története négy évre nyúlik vissza. A Naumann Alapítvány által 1996-ban szervezett königswinteri konferencián mintegy ötven ország kisebbsége képviselôinek részvételével részletes kérdôíves felmérésre került sor, amely egyrészt helyzetfeltáró jellegû volt, de rákérdezett olyan megoldási módokra is, mint a területi autonómia vagy a kollektív jogok. A felmérés elemzése alapján született a Naumann Alapítvány Liberális Intézetében az a gondolat, hogy szükség volna egy liberális kisebbségjogi chartára. A charta tervezetének elkészítésével egy olyan munkacsoportot bízta meg, amely részben szakértôkbôl, részben pedig a különbözô típusú kisebbségek "képviselôibôl" áll. A szakértôi csoport tagjai: Will Kymlicka, a kanadai Queen's University tanára, Jeff Spinner, az amerikai University of Nebraska politikatudományi tanszékének tanára, Lord Russell-Johnston az Európa Tanács Parlamenti Közgyûlésének elnöke, aki skót liberális politikusként került a testületbe, Benjamin Rhodd (törzsi nevén: a Sas, Ki Elsôként Jött), Dél-Dakota állam (USA) sziu indiánjainak képviselôje, Abraham Viljoen, a dél-afrikai afrikaans kisebbség képviselôje, Gerhart Raichle, a Naumann Alapítvány Liberális Intézetének vezetôje, Errol Mendes, az Ottawai Egyetem (Kanada) professzora, Henrik Lax, a Svéd Néppárt képviselôje a finnországi parlamentben, Sándor Eleonóra, a szlovák parlament kisebbségjogi szakértôje.

A charta - amely gyakorlati megfontolásokból késôbb a "nyilatkozat" nevet kapta - tervezetének alapvonalait, struktúráját Will Kymlicka és Errol Mendes dolgozta ki. A szakértôi csoport munkája során igyekezett áttekinteni a világ minél több kisebbsége létének jogi, politikai és gazdasági körülményeit, hogy minél kevesebb olyan sajátos helyzet maradjon, amely egyetlen, a "nyilatkozat" által meghatározott kategóriába sem illeszthetô bele. A csoport megvizsgálta az egyes országokban már alkalmazott kisebbségvédelmi módszereket, eljárásokat, anélkül azonban, hogy tekintettel lett volna az egyes liberális pártok vagy akár az egyes kormányok várható kifogásaira. A szakértôi grémium május végére készült el a tervezettel, a szeptember 14-16-i konferencia már csak néhány kisebb módosítást végzett a szövegen. Ezek elsôsorban a területi autonómia megvalósítására (az általános devolúció és speciális státus adományozása), valamint a nôi egyenjogúságra is utaló szövegkiegészítésekre vonatkoztak.

A konferencia zárónapján, melyen Otto Lambsdorff gróf, a Liberális Internacionálé tiszteletbeli elnöke is jelen volt, a résztvevôk a Nyilatkozat elfogadását követôen megvitatták a dokumentum politikai érvényesítésének lehetséges útjait is.

Bakk Miklós

Preambulum

Tekintettel arra, hogy az emberi jogok egyetemességérôl, oszthatatlanságáról és kölcsönös függôségérôl való egyetemes konszenzus növekvôben van,

valamint tekintettel arra, hogy a hidegháború lezárulása, valamint a globalizációs tendenciák felújították az etnikulturális közösségek, nemzeti kisebbségek és ôshonos lakosságok egyedi identitása elismerésének és megôrzésének vágyát,

valamint tekintettel arra, hogy ezen kisebbségi jogok elismerése, megôrzése és érvényesítése a nemzetközileg elismert emberi jogoktól és az ezeket érvényre juttató liberális demokrata kormányzati szervektôl függ,

valamint tekintettel arra, hogy az alkotmányos, jogi és kormányzati rendszerüket a kisebbségi jogok tagadására és az

etnikai dominanciára építő államok az emberi jogok megsértésének, a menekülthullámoknak, valamint a regionális és globális biztonság meggyengítésének forrásaivá váltak,

MI, a 38 őshonos nép, illetve 26 ország nemzeti és etnikulturális kisebbségeinek tagjai,

- 2000 szeptemberében Berlinben (Németország) összegyűlve,
- megfontolva azokat a helyzeteket és problémákat, amelyekkel a kisebbségek a világ minden táján szembesülnek,
- tudatában lévén annak, hogy ezen problémák megoldásának számos megközelítési módja lehetséges, és üdvözölve a különböző megoldásokat javasló felek közötti dialógust,
- ám abban a meggyőződésben, hogy minden megoldás elengedhetetlen feltétele az alapvető emberi és szabadságjogok figyelembevétele,

a következő Nyilatkozatot fogadtuk el. Az ebben foglalt javaslatok liberális álláspontból fogalmazódtak meg, valamennyi itt kinyilatkoztatott jog forrásául és kiindulópontjául az emberi méltóságot és az egyéni szabadságot véve. Felhívjuk a kisebbségi jogok minden elkötelezettjét, hogy kapcsolódjon be ezen alapelvek megvitatásába és mindenekelőtt az élő valóságba való átültetésükbe.

I. A liberális demokrácia és a kisebbségek jogai

A szabadság különbözőség. Kényszer nélkül az emberi társadalomban azonosság soha nem valósult meg és soha nem is fog megvalósulni.

Ez az egyszerű igazság sehol nem nyilvánvalóbb és relevánsabb, mint jelen világunk társadalmát alkotó országok és népek esetében. Egyikük sem homogén etnikai, vallási vagy kulturális tekintetben. Mindegyikük különféle kisebbségeket foglal magába, és a többség-kisebbség viszony helyzete az a mérce, amellyel a szabadság foka ezekben az országokban mérhető és mérendő.

Ennélfogva a kisebbségek jogai kiemelkedő fontosságú az emberi szabadság valamennyi elkötelezettjének. Egyetlen olyan társadalom vagy ország sem nevezhető liberális demokráciának, amely nem ismeri el, nem alkalmazza és nem tarja tiszteletben a kisebbségek jogait.

Ezen jogok meghatározásában jelen nyilatkozat a harmadik évezred hajnalán kirajzolódó valóságból indul ki. A világ társadalmi önmagukat többnyire nemzetállamként elgondoló államokba szerveződik, melyek a nemzetközi rendszer alapegységei és fő aktorai. Gyakorlatilag ezek a határainkon belüli többség-kisebbség viszonyokat irányító törvények és szabályozások, valamint a nemzetközi egyezmények forrásai, amelyek világszerte a kisebbségi jogok gyakorlatba ültetését célozták a múltban, és reményeink szerint a jövőben is.

A modern államokban általános tendencia, hogy egy "nemzeti" identitást, kultúrát stb., és ezáltal egységes "nemzeti" intézmények és megoldások szükségességét vállalják fel. Ez a tendencia igen gyakran a nemzetállam határain belüli multietnikus, multikulturális vagy vallási különbözőségek alábecsüléséhez vagy semmibe vevéséhez vezet. Ily módon a nemzetállamok gyakran "nemzetépítő" államok, melyek azonosságot feltételeznek ott, ahol az nem létezik, és túl gyakran az államgépezet és törvényhozás kényszerítő hatalmával visszaélve próbálják létrehozni ezt az azonosságot.

Ezzel ellentétben a liberális demokrácia az egyedi állampolgár jogaira és szabadságjogaira fekteti a hangsúlyt, melyeknek közösségi vonatkozásai onnan adódnak, hogy magukban foglalják a szabad társulás jogát. Az emberek többségének identitásában fontos szerepet játszik valamely közös kulturális, nyelvi vagy vallási örökségen alapuló közösséghez való tartozás, és amennyiben jószántukból és önkéntesen csatlakoznak e közösségekhez, egyetlen kormány vagy állam - és egyetlen többség, bármekkora is lenne az - sem tagadhatja meg ezen közösségek különbözőséghez való jogát, a nemzetközileg elfogadott emberi jogok korlátain belül.

Nyilvánvaló, hogy ezen jogok védelmének szükségessége egyenesen arányos az állam civil társadalomba való beavatkozásának méretével. A kisebbségek akkor szenvedik el a legtöbb sérelmet, amikor az állam beavatkozik társadalmi és kulturális életükbe. A szubszidiaritás elve, miszerint a döntéseket a kerestülvihetőségüket még biztosító helyi szinten kell meghozni, és lehetőleg a civil társadalom szintjén, mindig megbízható irányelvet fog

jelenteni a kisebbségek és a többség legitim érdekeinek védelmében egyaránt. A korlátozott és szigorúan szubszidiáris kormányzat klasszikus liberális elvét a kisebbségvédelem semmiképpen nem elhanyagolható elemének kell tekintenünk.

Míg az emberi jogok érvényre juttatása és a törvények alkalmazása önmagában sokat fog tenni a kisebbségek védelmében, tudatában kell lennünk annak is, hogy a modern államok beavatkozó, sűrű szabályozásokra épülő, és következésképpen az egyneműsítés felé hajló államok. Amíg ez a helyzet fennáll, fennáll a kisebbségi jogok védelmét biztosító sajátos intézkedések szükségessége is, beleértve a kisebbségi jogokat fokozatosan megvalósító pozitív intézkedéseket, mélyen meggyökeresedett egyenlőtlenségek esetén.

Valahányszor ilyen sajátos intézkedésekről van szó, világosnak kell lennie, hogy ezek funkciója mindig a szabad társadalmak alapvető jellemzőivel jár együtt, azaz a törvények és emberi jogok uralmával. Ameddig ezek nem szilárdan és megbízhatóan megalapozottak, a kisebbségi jogok biztosítását célzó bármilyen intézkedés hiábavaló marad.

A világ számos kisebbsége számára a legsürgetőbb problémákat alapvető emberi jogaik tagadása jelenti, beleértve többek között a népirtást, etnikai tisztogatást, gazdasági megkülönböztetést és vallási üldöztetést. Ezek az alapvető jogok mára számos nemzetközi egyezmény, szerződés és törvény hatálya alá tartoznak, és mi ezek szigorúbb alkalmazását sürgetjük.

A klasszikus emberi jogok és a törvény uralmának követelménye mellett szükséges előírásokat jelen nyilatkozat tárgyalja. Ezen előírások meghatározásában két sor előfeltevésekből indulunk ki:

Az értékek tekintetében mindenek fölé az egyéni szabadságot helyezzük. A kisebbségi jogoknak mindig a kisebbség és többség tagjai egyéni szabadságának biztosításához kell hozzájárulniuk. Amennyiben ez inkább közösségi, mint egyéni jogokat és előírásokat kíván meg, mindig tudatában kell lennünk, hogy a közösségi jogok, miközben a csoportok egyedi identitását hangsúlyozzák, végső soron tagjaik jogait hivatottak szolgálni, ám semmiképpen azokat megsérteni. Így a kisebbségi csoportok jogai nem bocsáthatják a csoport rendelkezésére az egyéni jogokat, bármilyenek is lennének az illető közösség hagyományai. A közösségi jogokat soha nem szabad a diszkrimináció rejtett formájaként használni.

Különösen hangsúlyozzuk a nemek közötti egyenlőség védelmének és elősegítésének fontosságát. A kisebbségi jogok megtagadása esetén egyrészt gyakran a közösségek nő tagjai kerültek a leghátrányosabb helyzetbe. Másrészt a kisebbségi jogok tiszteletben tartása esetén ezeket nem szabad a nők egyenlőségét aláásó módokon gyakorolni.

A tények tekintetében elismerjük, hogy a különböző helyzetekben és körülmények között élő kisebbségek különböző megoldásokat igényelnek. Ennélfogva jelen nyilatkozat három különböző címszó alatt tárgyalja a kisebbségi jogokat, melyeknek nem mindegyike tartozik hagyományosan a kisebbségek fogalmához.

Egy: *etnokulturális kisebbségek*. Ezek gyakran menekültek és bevándorlók, illetve ezek leszármazottai, akik nem pusztán ideiglenesen élnek egy szülőhazájuktól különböző országban. Ide tartoznak a belső migráció alanyai is. A kisebbségi problémákat tárgyaló mai diskurzusok többsége nem tárgyalja ezeket a csoportokat, azaz nem ismeri el őket hagyományos értelemben vett kisebbségeknek. Ennek a nyilatkozatnak nem szándéka jogi vagy politikai definíciókról szóló vitákba keveredni, mindazonáltal le kívánjuk szögezni azt a tagadhatatlan tény, hogy nagyméretű migrációk korában élünk, és hogy az ebből származó problémák megoldásra várnak. Habár a bevándorlók és menekültek nem formálhatnak igényt a "hagyományos" kisebbségek vagy őshonos lakosságok jogaira, nekik is vannak jogaik, és jelen nyilatkozat céljainak egyike, hogy ezeket tisztázza. Ez a kategória magában foglalja a többségtől bizonyos, úgymint faji vagy vallási tekintetben különböző csoportokat is, melyeknek gyökerei gyakran múltbeli migrációkra nyúlnak vissza.

Kettő: *nemzeti kisebbségek*, azaz saját nyelvvel és/vagy kultúrával, illetve vallással rendelkező közösségek, melyek lakhelyük történelmi lakosai. Ezek igen gyakran a nemzetközi határok újrarajzolásával válnak kisebbségekké, amikor lakhelyük egyik állam kötelékeiből egy másikéba kerül át; avagy olyan etnikai csoportok, amelyek különböző okokból nem alapítottak saját államot, ehelyett egy nagyobb, avagy több ország részét képezik. Természetesen ez a "klasszikus" kisebbségi helyzet, amelyekkel a kisebbségvédelem létező nemzeti vagy nemzetközi eszközeinek többsége foglalkozik.

Három: *őshonos lakosságok*. Ők osztják a nemzeti kisebbségek valamennyi jellemzőjét, ám ezeken felül

megkülönböztető vonásuk, hogy a többség előtt telepedtek le a szóban forgó területre, és hódítás és/vagy gyarmatosítás következtében váltak kisebbségekké. Országaik "első nemzeteiként", a rájuk telepedettekénél és általában őket leigázóknál jóval régebbi jogokat formálva az illető területre, ezeknek a csoportoknak sajátos jogok járnak e tények folytán.

Habár hasznosnak tartjuk, hogy nyilatkozatunkat ezen három alapvető kategória köré szervezzük, tudatában vagyunk annak is, hogy a valóság jóval változatosabb és összetettebb, mintsem hogy azt mármilyen felosztás tükrözni tudná. Következésképpen a tulajdonképpeni kisebbségi helyzetek nem lesznek mindig pontosan beilleszthetők ezekbe a kategóriákba, és minden helyzetet sajátos feltételeinek megfelelően kell megítélni és megoldani. Minden különbözőségtől függetlenül azonban léteznek jogok, kötelezettségek és szabályok, amelyek minden vagy több kisebbségi helyzetre vonatkoznak; először ezekkel foglalkozunk.

II. Valamennyi kisebbségi helyzetre vonatkozó jogok, kötelezettségek és szabályok

Ahol csak kisebbségek élnek, ezek különbözőségét a szabadsághoz való, veleszületett és elidegeníthetetlen jogok szerves részeként kell a többségnek tiszteletben tartania. Ez a kormányok számára olyan kötelezettséget ró, amely visszatartja az erőszakos asszimilációtól, illetve megvédené a kisebbségeket más fajta erőszakos asszimilációtól. Valamennyi intézkedés, melyet jelen nyilatkozat e jog védelmére javasol, az egy országon belül élő közösségek közötti békés együttélés elősegítését hivatott szolgálni annak biztosítása által, hogy senkit sem lehessen privilegizálni vagy diszkriminálni egy bizonyos (többségi vagy kisebbségi) közösséghez való tartozása miatt.

Ez azt jelenti, hogy e nyilatkozatban foglalt valamennyi közösségi jog a diszkrimináció megakadályozását, és semmi esetre sem privilégiumok létesítését szolgálja. Még ha a pozitív diszkrimináció szükségesnek minősül is (például a választási küszöb alóli kivétel vagy kisebbségi iskolák átlagon felüli támogatása), a cél soha nem lehet privilégiumok létesítése, hanem a lényegi egyenlőség biztosítása.

Hasonlóképpen, általában véve a kisebbségi jogok nem értelmezhetők oly módon, hogy azok felmentsék a kisebbségek tagjait a közönséges állampolgári felelősségek alól.

Bizonyos esetekben egy kisebbséghez való tartozás kritériumai politikai vita tárgyát képezheti. Nem a kormányzat szerepe megállapítani, ki tartozik egy kisebbséghez. E kérdéseknek az egyén és a kisebbség mint közösség között kell eldőlniük, az egyén önmeghatározása alapján, amely nemzetközileg elismert emberjogi szabványok hatálya alá tartozik.

Habár buzdítanunk kell a nemzetközi közösséget arra, hogy a korábbiaknál erőteljesebben és szigorúbban szabja meg a kisebbségvédelem normáit, ezen normák átültetése a nemzeti jogrendszerekbe és gyakorlatokba ugyanakkora fontosságú, és ezt csak a többség és kisebbség közötti egyeztetés és együttműködés útján lehet méltányosan megvalósítani.

A kisebbségi jogok egyik célja a pluralista társadalom támogatása, amelyben a különböző csoportok tagjai kölcsönös tisztelettel és méltósággal viszonyulnak egymáshoz, és hajlandók egymástól és egymásról tanulni. Ez az interakció a sokrétű társadalmak belső kapcsolatainak megerősítéséhez vezethet, és erősítheti az államhoz való lojalitást.

III. Az etnokulturális kisebbségek jogai

Ahogy a megnevezés is jelzi, az "etnokulturális" címszó legkevesebb két különböző (jóllehet potenciálisan egymást átfedő) kisebbségtípust fed:

- a többségtől etnikailag különböző, ám nem nemzeti kisebbségeket, azaz többnyire a bevándorlókat (beleértve a menekülteket) és leszármazottaikat;
- a többségtől hosszú hagyományokra visszanyúló életmódjukban, azaz vallási vagy más, pl. nyelvi vagy más kulturális gyakorlataik tekintetében különböző, ám nem nemzeti kisebbségeket.

A bevándorlók és menekültek általában annak tudatában maradnak befogadó országaikban, hogy vagy hazatérnek valamikor, vagy teljesen beilleszkednek a befogadó ország társadalmába és egyenjogú állampolgárokká válnak.

Valamennyi etnikulturális kisebbségnek járó legalapvetőbb jog az indiszkrimináció. Amennyiben ezen kisebbségek tagjai állampolgárai annak az országnak, amelyben élnek, teljesen és korlátozatlanul élvezniük kell az állampolgársággal járó valamennyi jogot, beleértve a politikában való részvétel jogát is; amennyiben (még) nem állampolgárok, jogosultak legalább azon civil és szociális jogok általi védelemre és előnyökre, amelyek nem szorosan az állampolgársághoz kötöttek. Ezek különösképpen a következőket jelentik:

- jog az anyanyelvhasználathoz nem hivatalos környezetben;
- a vélemény és kifejezésének szabadsága, beleértve a korlátozás nélküli, bármilyen nyelven való publikálás jogát is;
- a többi embert nem sértő szabad vallásgyakorlás joga.

Az indiszkrimináció elve mindenekelőtt az oktatásra vonatkozik. Valamennyi tanulmányi lehetőségnek mindenki számára egyformán elérhetőnek kell lennie. Ami a többi kulturális tevékenységet illeti, mint például egy közösség sajátos hagyományainak vagy örökségének ápolását, nincs olyan általános vagy alapvető jog, miszerint bárkit is támogatni kellene, anyagilag vagy másképpen. Ám ilyenkor is érvényes az egyenlő elbánás kívánalma: amennyiben a többség részben ilyen támogatásban, az a kisebbségi csoportoknak is jár.

Általában a befogadó országoknak fel kell vállalniuk az etnikulturális kisebbségek beilleszkedésének elősegítését, beleértve a kulturális alkalmazkodáshoz való segítségnyújtást (pl. nyelvvoktatás), ám biztosítaniuk kell az állampolgárság elnyerésének a lehetőségét is méltányos állandó tartózkodási idő után. Valamennyi kormány számára ajánlott bizonyos hajlékonyság a kettős állampolgárság kezelésében.

IV. A nemzeti kisebbségek jogai

Az etnikulturális kisebbségekkel szemben a nemzeti, vallási vagy kulturális kisebbségek történelmileg megtelepedett közösségek; mi több, egy tőlük különböző többséggel rendelkező országba való beillesztésük általuk irányíthatatlan folyamatok következménye. Míg a bevándorlóktól méltán lehet elvárni az adaptációt, ez az elvárás teljességgel jogosulatlan olyan közösségek esetében, akik pusztán tovább élnek ott, ahol őseik is éltek, és akik gyakran kulcsfontosságú szerepet játszottak egy pluralista társadalom építésében. A többségtől való különbözőségüket biztosító vonásaik megőrzéséhez való jogukat semmilyen indokkal nem lehet megkérdőjelezni, következésképpen a többség bármilyen egyneműsítő kísérlete, illetve asszimilációs nyomása illegitim.

A nemzeti kisebbségek jogainak rendszere és gyakorlása nagymértékben függ településformáiktól: tömbben élő kisebbségek esetén, ahol a többségi lakosság képviselői kevesen vannak vagy egyáltalán nincsenek, a területi autonómia a nyilvánvaló megoldás; ahol a kisebbségek a többség között szétszóródva élnek, és semmilyen jelentősebb övezetben nem alkotnak többséget, jogaik intézményesítésének más formái lesznek szükségesek, amelyek magukban foglalhatják az autonómia nem területi, funkcionális formáit.

Adva lévén a településformáknak a kisebbségi jogok gyakorlásában játszott jelentős szerepe, biztosítékokra van szükség e tényező manipulálása ellen. Míg az országon belüli szabad lakhelyválasztás és letelepedés joga annyira fontos minden állampolgár számára, hogy csak az őshonos lakosságok hagyományos lakhelyeinek védelmében korlátozható, e joggal való visszaélés a kisebbségek saját lakhelyükön elfoglalt pozícióinak megváltoztatását célzó lakosságcsere által elfogadhatatlan, akárcsak az adminisztratív határok hasonló céllal történő megváltoztatása.

A nemzeti kisebbségeket igen gyakran kötik etnikai, nyelvi és/vagy kulturális és vallási szálak egy szomszédos ország lakosságához, különösen amikor egyik országban elfoglalt kisebbségi helyzetük a nemzetközi határok újrarajzolásának eredménye. Az ilyen esetekben természetes, határokon átnyúló kapcsolatokba és cserékbe egyetlen kormánynak sincs joga beleavatkozni (mint ahogy egyetlen kormánynak sincs joga beleavatkozni egyetlen állampolgára természetes nemzetközi kapcsolataiba sem).

A kisebbségek számára elfogadható egyezmények feltétlen minimumát két jogtípus képezi: a kulturális önrendelkezés és a központi/országos szintű döntéshozásban való teljes jogú részvétel joga. Ahol a körülmények ezt megengedik, azaz ahol a kisebbségek földrajzilag érintkezõ övezetekben élnek, további hatalmakat kell átadni nekik, mint például saját közigazgatást, rendőrséget, társadalmi intézményeket stb.

1. Kulturális önrendelkezés

Minden nemzeti kisebbségnek joga van szuverén módon kezelni identitásának leginkább meghatározó tényezőjét: saját kultúráját. Ez magába foglalja a nyelv, oktatás, kulturális hagyományok és vallás kérdéseit, utóbbi gyakran lévén az önazonosság kulcsfontosságú eleme.

A kulturális önmeghatározás először is azt jelenti, hogy mindenkinek korlátlan joga van saját anyanyelvéhez. Ez feltétlenül magában foglalja a következőket:

- az anyanyelv megtanulásának joga
- a nyilvános anyanyelvhasználathoz való jog
- a tulajdonnevek kisebbségi nyelvi változatának használata, beleértve valamennyi hivatalos helyzetet is
- a kisebbség nyelvén a nyomtatott vagy elektronikus médiákban való publikációk vagy adások korlátozásainak teljes hiánya
- korlátlan hozzáférhetőség ezekhez a médiákhoz és publikációkhoz.

Magában foglalja továbbá, feltéve ha a lakosság kellő országos vagy regionális aránya ezt biztosítja:

- az anyanyelv oktatásának és az anyanyelvnek az oktatásban uralkodó nyelvként való használatának jogát. Ez nem veszélyeztetheti a hivatalos nyelv megtanulását;
- a kisebbségek nyelvének használatát a közigazgatásban és közszolgáltatásban, törvényszékeken és parlamentekben;
- a törvények és más fontos törvényerejű dokumentumok hozzáférhetőségét a kisebbségek nyelvén;
- méltányos adásidőt a kisebbségek nyelvén ott, ahol köztulajdonban levő médiák léteznek, illetve, ahol alkalmazható, kizárólag a kisebbségek nyelvén sugárzó regionális adókat;
- nyilvános hirdetőtáblákat, hely- és utcanévtáblákat a kisebbségek nyelvén, legalább a hivatalos nyelvűek kiegészítéseképpen.

Az e jogok biztosításához szükséges számarányokat törvénybe kell foglalni. A meghatározásnak egyaránt kell abszolút számot, illetve százalékarányt megadnia, és bármelyik kritérium teljesülésének elegendőnek kell lennie. A számarányok megállapításának vezérelve az asszimilációs nyomás elkerülése.

A kulturális önrendelkezés második lényegi területe az oktatásé. A nemzeti kisebbségek tagjainak joguk van saját kultúrájukon belüli oktatásához. Ez a következőket jelenti:

- Az anyanyelvű elemi oktatásnak (beleértve, ahol ez kötelező, az iskola előtti oktatást is) hozzáférhetőnek kell lennie minden gyermek számára.
- A nemzeti kisebbségeknek joguk van saját elemi és középiskolákat működtetni, amelyeknek kijár legalább a többségi iskoláknak járó (egy főre eső) támogatás összege, amennyiben teljesítik a vonatkozó követelmények minimumát. Ez nem befolyásolja a bármilyen más magánintézmény működtetéséhez való jogukat.
- Ahol a számarányok ezt lehetővé teszik, ugyanez vonatkozik a főiskolai vagy egyetemi oktatásra is; különben a kisebbségi kultúrákon belüli oktatást és kutatást legalább egy létező egyetemen biztosítani kell.
- Ahol egy nemzeti kisebbség tagjainak kis száma vagy szétszórtsága miatt a kisebbségi oktatás csak benntlakó vagy más különleges oktatási intézményekben (például délutáni oktatás) megoldható, a többletköltségeket állami támogatással kell fedezni. Ugyanez vonatkozik a kisebbségek lakta övezetekben működő közönséges iskolákra, amelyek életképesek ugyan, ámde szükségszerű kisebb méreteik miatt az

egy főre eső költségek magasabbak.

A kulturális önrendelkezés másik két lényeges területe a kulturális hagyományok és a vallás. E területeken az alapvető kötelezettség az indiszkrimináció: a nemzeti kisebbségeknek teljes mértékben és korlátlanul élvezniük kell valamennyi állampolgársággal járó jogot. Általában ennek biztosítása a kormánytól csak a be nem avatkozást kívánja meg. Amennyiben azonban a többség kulturális és vallási intézményei és tevékenységei aktív támogatásban részesülnek, az indiszkrimináció csak a nyilvánvaló kiegészítő követelmény.

2. A központi döntéshozatalban való részvétel

Országaik teljesjogú állampolgáraiként a nemzeti kisebbségekhez tartozóknak minden joguk megvan részt venni országuk politikai életében, mely végső soron az ő életüket pont úgy befolyásolja, mint a többségiekét. Amennyiben erre igényt tartanak, természetesen joguk van kisebbségként részt venni, azaz olyan csoportként, melynek a többségétől különböző közös érdekeik vannak, külön kisebbségi párt fenntartásával és megszavazásával például. A kisebbségi helyzetből fakadó olyan tényezők, mint a kis számarányok vagy a települések hátrányos eloszlása, de a régiók vagy választókerületek határai vagy a hátrányos választási rendszerek is gyakran és különbözőképpen befolyásolják az egyenlő részvételre való esélyeiket. Ennélfogva az országos politika és törvényhozás kötelessége ezen akadályokat eltávolítani, avagy hatásait semlegesíteni.

A nemzeti kisebbségek egyenjogú részvételét biztosítani hivatott rendeletek és intézkedések a következőket foglalják magukba:

- A kisebbségek központi kormányzati szintű részvétele biztosításának legkönnyebb módja az arányos képviseletre épülő választási rendszer. Ahol ez a rendszer bizonyos minimális választói támogatottsághoz kötött ("választási küszöbök"), a kisebbségeket fel kell menteni e küszöbök hatálya alól. Más választási rendszerek esetén a kisebbségi képviseletet más utakon kell biztosítani. Ezek közül néhány:
- A választási körzetek meghatározásakor el kell kerülni, hogy nagy többségi csoportok kerüljenek a kisebbségek lakta területek választókörzeteibe ("Gerrymandering").
- Ahol a kisebbségi lakosság annyira szét van szórva az ország területén, hogy egyetlen földrajzilag meghatározott választókörzetben sem nyerhet, az arányos képviselet alternatívája a kisebbségi választók számára fenntartott, pótlólagosan kijelölt szavazókörzetek lehetnek. Ilyen esetekben biztosítani kell a nem vallási vagy etnikai alapon szavazni kívánóknak ezt a lehetőséget.
- Amennyiben folyamatosan lakott övezetek regionális autonómiát élveznek, különösen ha ez egy magasabb szintű, többségi övezeteket is magában foglaló decentralizált rendszer része (pl. federalizmus), a regionális politikai intézmények központi/szövetségi szinten való képviseletét oly módon kell megszervezni, hogy az kizárja a kisebbségi régiók hátrányos megkülönböztetését.
- A nemzeti kisebbségeket is magukba foglaló államok központi kormányzatában (különösképpen a hadseregben, rendőrségben, igazságszolgáltatásban és állambiztonsági szerveknél) betölthető pozícióknak minden megkülönböztetés nélkül hozzáférhetőeknek kell lenniük a kisebbségekhez tartozók számára, a szelekció szempontja az állásnak megfelelő képzettség lévén. Ugyanakkor figyelmet kell fordítani nemzeti kisebbségekhez tartozó egyének toborzására e pozíciók betöltésére, meghaladva a rendszerből fakadó akadályokat.

3. További autonómiához való jogok összefüggő területeken

E nyilatkozat korábbi fejezeteiben tárgyalt számos nemzeti kisebbség jogai, különösképpen a kulturálisak, implikál egy korlátozott autonómiát, amely nem feltétlenül területileg meghatározott, hanem az emberek egy bizonyos csoportjára vonatkozik, függetlenül azok lakóhelyétől egy országon belül. Míg bizonyos autonómia-típusok nem függenek egy sajátos települési formától, amennyiben a kisebbségek mégis folyamatosan laknak egy területet, biztosítani kell számukra a területi önkormányzat lehetőségét. Bizonyos esetekben ez általános decentralizációval vagy regionális önkormányzatokkal meg is valósítható. Más esetekben sajátos területi autonómia-rendszerre lesz szükség.

Hogy a kisebbségi jogok védelmének célravezető és eredményes eszköze lehessen, az autonómia szabályozásai a következő elvárásoknak kell hogy megfeleljenek:

- A történelmi, topográfiai és gazdasági feltételek mellett az etnikai kritériumokat legitim kritériumoknak kell elfogadni a határok megrajzolásakor, hogy a kisebbségi lakosságok többségben lehessenek az általuk lakott övezetekben.
- Ahol a (nemzeti) többséghez tartozó lakosság regionális önkormányzattal vagy területi autonómiával rendelkező övezetekben él, ennek a "kisebbségen belüli kisebbségnek" ugyanazok a jogok járnak, mint a teljes ország "elsôrendû" kisebbségeinek.
- Az önkormányzat elvét az emberjogi normáknak megfelelôen kell alkalmazni, beleértve a nemek közötti egyenlôséget is.
- A kultúra melletti felelôs területek, amelyek különösképpen autonóm intézmények által irányíthatók, a rendfenntartás, közigazgatás, infrastruktúra és a társadalmi biztosítás jelentôs része.
- Semmilyen önkormányzat vagy területi autonómia nem teljes számottevô anyagi függetlenség nélkül. Az adókiivetés joga ennél fogva szerves és elengedhetetlen része bármilyen, erre a névre méltó autonóm berendezkedésnek.
- A központi kormánynak semmilyen esetben nem lehet joga eltörölni vagy szûkíteni egy nemzeti kisebbség létező autonóm státusát.

Tévednek, akik azt hangoztatják, hogy a nemzeti kisebbségek autonómiája vagy "az apartheid új formája", vagy az elszakadás irányába tett elsô lépés, vagy mindkettô. Amíg a "nem etnikai" pártok egyenlô félként versenyezhetnek a kisebbségi övezetekben (aminek természetesnek kell lennie), és amíg a kisebbségeken belüli kisebbségek jogai biztosítottak, a kisebbségek által lakott területek autonómiája egyszerűen a szabad társuláson alapuló önmeghatározás gyakorlásának egy formája, amely teljes ellentéte az apartheidnak (utóbbi alapja a kötelező társulás lévén).

Hasonlóképpen, ha a kisebbségeknek nagyobb szavuk van az ôket érintô kérdésekben, ez elôsegíti az illetô országba való beilleszkedésüket, és ezáltal ha nem is zárja ki az elszakadás lehetôségét, mindenképpen csökkenti valószínûségét. Az autonómia elve nincs ellentmondásban egy egységes ország építésével, amelynek életében minden tagja, kisebbségi vagy többségi egyaránt, egyenlô félként vesz részt. Nyilvánvaló, hogy senki nem tartozik lojalitással egy olyan országnak, amely megtagadja legalapvetôbb jogait, és az a közösség, melynek tagjaitól bizonyos országban megtagadják ezeket a jogokat, nem hibáztatható, ha más országban keresi ôket. Ennél fogva, miközben hisszük és reméljük, hogy a jelen nyilatkozatban foglalt jogok betartásával csökken az elszakadás veszélye, szükségesnek ítéljük, hogy a nemzetközi közösség világos szabályokat fogalmazzon meg e téren.

V. Az ôshonos népek jogai

A világ általunk "ôshonos lakosságoknak" nevezett népeit történelmük egy bizonyos pontján hódítással, gyarmatosítással és elnyomással fosztották meg saját sorsuk fölötti uralmuktól. Léteznek országok, amelyekben az ôslakosok továbbra is számbeli többségben vannak, viszont olyanban, amely az elnyomott kisebbségek helyzetéhez hasonlít. Ezekben az esetekben a teljesen kialakult demokrácia és a törvény uralma, valamint a kisebbségvédelem az elsôdleges követelmény. Azonban a leggyakoribb helyzet az, amikor az ôshonos lakosok kisebbségben élnek ôseik földjén, ezeknek a népeknek is joguk van teljes mértékben visszaszerezni a sorsuk fölötti uralmat, ameddig az (a) gyakorlatilag megvalósítható és (b) összeférhetô azon népek legitim jogaival, akikkel most országaikat megosztják, a jogegyenlôség feltételei között.

Ez elsôsorban a történelmi és kulturális identitásuk megtartásához, megôrzéséhez és kifejtéséhez való elidegeníthetetlen és sérthetetlen jogukat jelenti. Általában ez az identitás elválaszthatatlanul kötôdik ôseik földjéhez. Az ôshonos lakosságok jogainak megállapításakor a döntô kérdés ez a föld, illetve az a jog, hogy maguk határozzák meg hozzá való viszonyukat. Ennél fogva a múltbeli igazságtalanságok jelen körülmények közötti jóvátételének alapvetô eleme e területek legalább egy részének visszaszolgáltatása és azokon kizárólagos jogok biztosítása.

Ahol a településszerkezet ezt megengedi, az ôshonos lakosságok problémája megoldásának mértékadó módja magas fokú autonómiával rendelkező területek létesítése.

Az ôshonos lakosságoknak biztosítani kell azt a jogot, hogy részt vehessenek saját jogi és alkotmányos státusuk

megformálásában, valamint a konzultáció jogát az őket érintő változásokról szóló tárgyalásokon. A szerződések gyakran különösképpen megfelelő módjai e jog biztosításának. Amennyiben az uralkodó többségek és az ôshonos lakosságok között a múltban ilyen szerződések születtek (vagy születni fognak), azokat a lehető legnagyobb mértékben kell elismerni, betartani és alkalmazni.

Természetesen az ôshonos lakosságok jogai magukba foglalják az etnikulturális és nemzeti kisebbségek valamennyi itt tárgyalt jogát. Az ezeken felül igényelhető jogait e fejezet tárgyalja. Míg az előző, általánosabb jogok egy adott országon belül élő ôshonos lakosság tagjait mindig megilletik, a következő, sajátosabb jogok elsősorban a rezervátumokra vonatkoznak. Ezeket négy címszó alatt tárgyaljuk:

- (1) Kulturális identitás és kulturális örökség
- (2) Területi és ahhoz kapcsolódó jogok
- (3) Önkormányzati intézmények
- (4) Gazdaság, fejlődés, környezet és egészségügy

1. Kulturális identitás és kulturális örökség

Az ôshonos lakosságoknak joguk van fenntartani és kiteljesíteni sajátos kultúrájukat, szellemi és egyéb hagyományait, történelmüket és gondolati rendszereiket. Ez különösképpen a következőket implicálja:

- az ôshonos nyelvek mint alapvető nyilvános nyelvek használata saját rezervátumokon belül
- ôshonos írásrendszerek és szimbólumok használata
- az ôshonos kultúra hagyományos nyelveinek, szellemi, viseleti és vallási hagyományainak vagy egyéb megnyilvánulásainak oktatására, ápolására és kutatására hivatott független oktatási rendszerek alapítása és fenntartása
- a kulturális örökség részét képező és szent helyekhez, valamint az ôshonos lakosság kulturális, intellektuális, vallásos és spirituális tulajdonához való hozzáférés biztosítása, illetve, ahol ezeket az érintett népek szabad beleegyezése nélkül vették el, és ahol ez gyakorlatilag megvalósítható, ezek visszaszolgáltatása.

2. Területi és ahhoz kapcsolódó jogok

A fentebb tárgyalt okok miatt különösen fontos, hogy az ôshonos lakosságoknak kellő terület álljon rendelkezésére, ahol önrendelkezésüket gyakorolhatják. Ez a következőket foglalja magában:

- a szerződésekből, az ôsiségből és más jogi eszközökből fakadó, a területre vonatkozó jogok önazonosságuk konstitutív elemének tekintendők;
- tilos az ôshonos lakosságok hatékony és nyílt konzultálása, illetve beleegyezésük nélküli megfosztása az általuk elfoglalt területektől, illetve erőszakos eltávolításuk ezen területekről;
- a jogos tulajdonosok szabad beleegyezése nélkül eltulajdonított, elfoglalt, használt vagy károsított területek a lehető legnagyobb mértékű visszaszolgáltatása;
- jog az érintett népesség által meghatározott politikai, kulturális, gazdasági és társadalmi rend létesítésére és fenntartására a rezervációkon belül - ami csak az általánosan elfogadott emberi jogoknak és a törvények hatalmának rendelődik alá -, valamint a jelen fejezet más bekezdéseiben tárgyalt jogok gyakorlása, beleértve azt a jogot is, hogy meghatározhassák, milyen szabályok és feltételek mellett élhetnek és tevékenykedhetnek a közösséghez nem tartozó személyek a saját rezervátumban.

3. Önkormányzati intézmények

Rezervátumaikon belül az ôshonos lakosságok jogosultak a lehető legteljesebb önkormányzatra. Ennek egyes elemeit

jelen nyilatkozat már említette vagy tárgyalta. E jog fő összetevői a következők:

- Az ôshonos lakosságoknak joguk van az önmeghatározáshoz. Ez azt jelenti, hogy az ismételt hangsúlyozott megszorításokkal (emberi jogok, a törvény uralma, az ország más népeinek legitim jogai) létrehozhatják és fenntarthatják az általuk meghatározott politikai, gazdasági, jogi, kulturális és társadalmi intézményeket.
- Az ôshonos lakosságok maguk számára létrehozott intézményeinek és törvényeinek teljes elismertséget kell biztosítani valamennyi releváns kormányzati szervezetben való megfelelő képviselet által.
- A saját rend fenntartásához való jog magában foglalja ezen rend belső védelmének és biztosításának jogát saját békefenntartó erők által.
- Az autonómiához és (a következő fejezetben tárgyalt) saját erőforrásokhoz való jog magában foglalja a rezervátumon belüli adókvetés jogát is.
- Autonómiájuk gyakorlásában az ôshonos lakosságok természetesen elfogadhatnak bármilyen "országos" törvényeket, vagy összekapcsolhatják saját intézményeiket "országos" intézményekkel, amennyiben így kívánják tenni.
- Általában véve az ôshonos lakosságok tagjai nem sorozandók be szabad beleegyezésük nélkül a hadseregbe, különösen ha ez más ôshonos népek elleni harcra kényszerítené őket; hasonlóképpen semmilyen kötelező, hadi célú munkaszolgálat nem kívánható meg tőlük.

4. Gazdaság, fejlődés, környezet és egészségügy

Az ôshonos lakosságok joga saját területeikhez magában foglalja a terület és erőforrásai teljes kihasználását, valamint bármilyen gazdasági tevékenységben való részvételt, hagyományosokban avagy sem, e területeken belül. Ez különösen a következőket jelenti:

- Az ôshonos lakosságoknak joguk van rezervátumaikon belül saját gazdasági és társadalmi rendet alapítani és fenntartani.
- Joguk van felügyelni, felhasználni, fejleszteni és hasznosítani saját földjeiket, területeiket, vizeiket és más erőforrásaikat. Joguk van meghatározni az ezen jogok gyakorlására vonatkozó szabályokat, és visszautasítani minden, különösképpen külső beavatkozást, főleg az erőforrások kihasználásába. A központi, az egész országra vonatkozó környezetvédelmi törvények csak annyiban alkalmazhatók az ôshonos területekre, amennyiben a fentebbi tevékenységek súlyosan szennyeznek vagy károsítják rezervátumon kívüli területeket, vizeket, levegőt stb., vagy veszélyeztetik az ott élő embereket. Ellenben, amennyiben az országos törvénykezés nem védi őket megfelelő módon a saját területükön kívülről jövő környezetszennyeződéstől, az ôshonos lakosságnak joga van hatékony jogi védelemre és kártérítésre.
- Amennyiben az ôshonos lakosságot olyan földektől vagy más, létfenntartásukat és fejlődésüket biztosító erőforrásoktól fosztották meg, melyek visszaszolgáltatása lehetetlen, megfelelő kártérítésre, jogosultak lehetőleg természetben.
- Az ôshonos lakosságnak joga van az országos, valamint a hagyományos egészségügyi szolgálatok igénybevételéhez.

VI. Összegzés

Az emberjogi normákon belül a kisebbségi jogok mind ez idáig nincsenek kellőképpen kodifikálva. Ezen jogok a hagyományos emberi jogokat egészítik ki, melyeknek célja, hogy a sajátos kisebbségi helyzetben élő emberek biztonságosan és teljes mértékben élvezhessék emberi jogaikat. A kisebbségi jogok kiegészítő védelme és megerősítése hiányában az emberi jogok igen sok kisebbség számára pusztán papíron maradnak, sőt sokszor még annyi sem.

Ennek okáért a kisebbségi jogok nemzetközi jogi szabályozása és ebből következő alkalmazása ugyanannyira fontos,

mint a hagyományos emberi jogoké. Következésképpen felhívunk minden kormányt, hogy belföldi törvénykezésében és jogerős nemzetközi egyezményekben egyaránt fogadja el a jelen nyilatkozatban lefektetett alapelveket. Ahogy a hagyományos emberi jogok esetében sem, a nemzeti függetlenség semmi szín alatt nem fogadható el ezen alapelvek megtagadásának méntségeként, még a jogerős nemzetközi eszközök hiányában sem.

Bármennyire is nélkülözhetetlenek a jogi normák, a kormányok és többségi lakosságok magatartása legalább annyira fontos. Felhívjuk őket, hogy a kisebbségek létét ne problémaforrásként vagy abnormalitásként fogják fel, hanem mint a világunkat jellemző sokszínűség teljesen természetes kifejeződését.

A kormányoknak meg kell érteniük, hogy a kisebbségek lojalitását nem a lehető legszorosabb ellenőrzéssel lehet elnyerni, hanem csupán azon esélyük biztosítása által, hogy a lehető legnagyobb mértékben önmaguk döntsenek saját sorsukról. Az emberekben való bizalomnak, mely a liberális demokrácia lényege, nem szabad véget érnie az emberek közötti különbözőség első jelére. Ezt a különbözőséget gazdagságként és nem fenyegetésként felfogva fognak csupán a különböző közösségekhez tartozó emberek békében és harmóniában élni egy országon belül.

- [Biczó Gábor: Megjegyzések Vetési László: Szórványstratégia - nemzetstratégia című tanulmányához](#)
- [Bodó Barna: Jövötervezés és bűnbánat](#)
- [Péter István: Szórvány - kisebbség - etnikum - erdélyi magyarság](#)
- [Tóth Pál Péter: Szórványban... Hozzászólás Vetési László vitaindító írásához](#)
- [Gergely Ferenc: A megoldott kévék](#)
- [dr. Schneller Károly: Szórványok és szigetek sorsa Kolozs vármegyében VI.](#)
- [dr. Szathmáry Lajos: Gyakorlati hozzászólás a magyar szórványügyhöz](#)
- [Bakk Miklós - Székely István: Az RMDSZ és az önkormányzati választások](#)
- [A kisebbségek jogai - Nyilatkozat az etnokulturális és nemzeti kisebbségekre, valamint őshonos lakosságokra vonatkozó liberális demokrata elvekről](#)
- [Benjamin Neuberger: Nemzeti önrendelkezés: egy fogalom dilemmái](#)
- [Sorbán Angella: "Tanuljon románul a gyermek, hogy jobban érvényesülhessen"](#)
- [Izsák Balázs: A román tanügyi törvény a nemzetközi jog szemszögéből](#)
- [Jánki András: Mítosz és valóság](#)
- [Kiss Dénes: Civil szféra és politikum](#)
- [Mák Ferenc: Az új nemzeti politika és a Határon Túli Magyarok Hivatala \(1989-1999\)](#)
- [Süket Levente: Pro Universitate Siculorum](#)
- [Gerencsér Balázs - Juhász Albin: A Kárpát-medencei magyar autonómiák lehetősége az ezredfordulón](#)
- [Veress Emőd: A román Alkotmánybíróság hatásköre](#)
- [Horia-Roman Patapievici: Egy identitáselmélet margójára](#)
- [A nemzetiségi irodalom válogatott bibliográfiája 1989](#)

(c) Jakabffy Elemér Alapítvány, Media Index Egyesület 1999-2004
Impresszum | Médiaajánlat | Adatvédelmi záradék